

Sooliselt markeeritud sõnad eesti spordiudistes

ELISABETH KAUKONEN

Feministliku lingvistika uurijad on lähtunud hüpoteesist, et keelekasutus peegeldab sugudevahelisi suhteid ning osaleb mitmesuguste soostereotüüpide taastootmises. Soolistatud keele uurimine ja ühtlasi selle neutraliseerimise vajadus on olnud aktuaalne paljudes keeltes (vt nt Gerritsen 2002; Pauwels 2003; Kirey-Sitnikova 2021). Ehkki Eestis on sotsiaal- ja humanitaarteadustes sootemat käsitletud, on vaid üksikud uurimused sooliselt markeeritud sõnavara või laiemalt soospetsiifilise keelekasutuse kohta (vt Olt 2004; Puna 2006; Raadik 2016), ent mitte feministliku keeleteaduse vaatepunktist, samuti pole selle fookusega lähenetud spordiudistele. Oluline on see uurimislünk täita, sest puudub uuem, sellest kümnendist pärit info sooliselt markeeritud sõnavara kohta eesti keeles. Keeles väljenduvate sookäsituste uurimine aitab tuvastada ja mõista ebavõrdseid soosuhteid ühiskonnas.

Artikli eesmärk on teada saada, kas soole viitavate sõnade kasutus peegeldab soostereotüüpe ühiskonnas ning kitsamalt spordis. Samuti soovin artikliga selgust tuua feministliku keelearenduse küsimusele eesti keeles. Vaatlen sooliselt markeeritud sõnavara veebiportaalide Delfi ja ERR spordiudistes ning kümnendi võrra varasema keelekasutuse võrdlusena eesti keele koondkorpuse meediatekstides. Uurimisküsimused on järgmised:

- 1) Kui palju esineb Delfi ja ERR-i spordiudistes sooliselt markeeritud sõnavara ja kas seda esineb rohkem meeste või naiste kohta?
- 2) Milliseid tähendusrühmi Delfi ja ERR-i spordiudiste sooliselt markeeritud sõnavara väljendab?
- 3) Kas varasemates meediatekstides on kasutatud sarnaseid soolise markeerimise mustreid kui Delfi ja ERR-i 2020. aasta spordiudistes ning kas sooliselt markeeritud sõnavara kasutamine on ajaga muutunud?
- 4) Kas saab koondkorpuse ning Delfi ja ERR-i spordiudiste soosõnavara analüüsi näitel öelda, et feministlik keelearendus on eesti keelt puudutanud?

Artiklis kirjeldan feministliku keeleteaduse, soolise markeerimise, feministliku keelearenduse ja spordis kehtiva soohierarhia teoreetilist tausta. Feministliku lingvistika teooria läheneb keelele kriitiliselt, uurides tingimusi ning seades kahtluse alla eeldusi, millel keelenähtus põhineb (Cameron 1990: 2). Ka siinse töö üks väljund on sõnavara kaudu ühiskonnas ja spordis esinevat soohierarhiat kriitiliselt analüüsida. Vaatlen, kas feministlik keelearendus avaldub spordiudiste keelekasutuses, sest sport on üks nendest valdkondadest, kus sugude tähtsus tuleb tugevamalt esile. Tulemuste osas annan ülevaate Delfi ja ERR-i ning eesti keele koondkorpuse sooliselt

markeeritud sõnavara analüüsist. Soolise markeeringuga sõnu käsitlen Kerli Puna (2006) eeskujul sooliitega algavate ja lõppevate sõnadena (*mees-* ja *naine-*lõpulised ning -algulised liitsõnad), ehkki liitsõna komponente nimetatakse põhi- ja esiosaks (Kasik 2015: 94). Tulemuste põhjal arutlen eesti keele soolise markeerimise võtete ja feministliku keelearenduse staatuse üle eesti keeles. Artikkel toetub Tartu Ülikoolis kaitstud magistritööle (Kaukonen 2021).

1. Feministlik keeleteadus

Soovaldkonna on keeleuurimisega ühendusse viinud feministlik lingvistika, mis on tegelenud keeles väljenduvate võimuvahekordade, sugudevahelise ebavõrdsuse ja sotsiaalse kategoriseerimise uurimisega. Lähtutakse eeldusest, et keelelised tavad kipuvad olemasolevaid soohierarhiaid toetama ning et oluline sooidentiteedi konstrueerimise ja patriarhaalse ühiskonnakorra kehtestamise vahend on keel. Keelt on nähtud mehekeskse maailmapildi edasikandjana; keel ei ole sooneutraalne, vaid peegeldab maailma meeste kogemuste põhjal. (Cameron 1992: 4; Pauwels 1999) Anne Pauwels (2003: 550) põhjendab seda meeste ajalooliselt suurema osalusega keelekorralduses: meestel oli kergem osaleda keele reguleerimises, sõnastike koostamises, grammatikate kirjutamises ning muudes keeleplaneerimistegevustes, samal ajal kui naised on keele kujundamisel kaasa löönud teistsuguste rollide, näiteks laste kasvatamise ja õpetamise kaudu.

Sooliselt kallutatud või diskrimineeriva keelekasutuse tähistamiseks on feministid kasutusele võtnud seksistliku keele mõiste. Keeles võib esineda nii keelesüsteemi sisest kui ka välist seksismi. Esimene neist osutab sellele, et keel on juba oma olemuselt seksistlik, mehi normina käsitlev – näiteks inglise keeles kasutatakse sõna *man* paralleelset nii meessoost isendi kui ka kogu inimkonna (*mankind*) tähenduses, mistõttu on universaalne inimest ja inimkonda tähistav olend meessoost. Keelesüsteemi väline ehk keelekasutusest tulenev seksism aga osutab nähtusele, kus keel muutub sooliselt kallutatuks olukorras, kui pealtnäha neutraalset väljendit kasutatakse seksistlikus kontekstis. (Thomas, Wareing 1999: 67–80) Sara Mills (2008) on seksistliku keele vorme nimetanud ka otseseks ja kaudseks seksismiks. Otsesest seksismi illustreerib sooliselt diskrimineerivate keeleliste markerite kasutamine, kaudne seksism on varjatud ja seda saab mõista ainult konteksti või ümbritseva diskursuse kaudu (Mills 2008: 11, 34). Artiklis lähtun keelesüsteemi sisestest seksismist, mida esindab sooliselt laetud sõnavara. Seksistlik keel võib diskrimineerivaid pilte luua ka mees-test. Näiteks meediakujutustes on täheldatud kalduvust kirjeldada vaid spetsiifilisele mehetüübile vastavaid isikuid – mehi, kes on domineerivad, oma emotsioone kontrolli all hoidvad, püsisuhet kartvad, võimu ihaldavad jne (vt nt Pilvre 2009; Siibak, Kempel 2010). Seega võib keelekasutus olla käitumise kujundamise ja teatud raamidesse surumise vahend ka meeste jaoks.

2. Sooline markeerimine ja feministlik keelearendus

Sekstliku keele mõistet on kasutatud paljude eri elementide tähistamiseks. Nende hulka võib lugeda mitmesugused soolise markeerimise võtted, mille funktsioon on keeles eristada mees- ja naissoost referente. (Kasik 2006) Sugude väljendamise retoorika varieerub keeletüpoloogiliselt ehk keelte sisemise struktuuri alusel. Paljudes keeltes, näiteks prantsuse ja saksa keeles, eksisteerib grammatiline sugu ning nimisõnad, sealjuures ka inimest väljendavad, jagunevad klassidesse vastavalt kas meessoos, naissoos või mõnel juhul ka neutraalsuse järgi (vt Gerritsen 2002). Tüpoloogiliselt nn loomuliku sooga keeltes (ingl *natural gender languages*), näiteks inglise keeles, ei ole grammatilist sugu, kuid soolistatud on isikulised asesõnad. Soota keeltes (*genderless languages*) väljendatakse sugusid leksikaalselt, kasutades sugude eristamiseks semantilisi komponente. (Stahlberg jt 2007; Gabriel jt 2018) Ka eesti keel kuulub soota keelte hulka. Soo rõhutamiseks on eesti keeles tavaks kasutada esiteks tuletisi, mis moodustatakse naissoo tähistavate tuletusliidetega *-nna* ja *-tar* (*lauljanna, sõbranna, lauljatar*), ja teiseks liitsõnu, milles väljendab sugu kas laiendosa (*mees-, nais-*) või põhiosa (*-mees, -naine*). Sugu rõhutavaid liitsõnakomponente on teisigi, näiteks esinevad *härra-* ja *proua-* (*õpetajahärra, presidendiproua*) või *onu-* ja *tädi-* lõpulised liitsõnad (*vanaonu, arstitädi*). (Hasselblatt 2015; Kasik 2015: 243–245)

Feministlik lingvistika on tähelepanu juhtinud üldistatud maskuliinsuse probleemile. Just meessugu väljendavate sõnadega saab viidata samal ajal nii mees- kui ka naissoost isikule või kasutada neid kontekstis, kus referendi sugu pole teada. (Stahlberg jt 2007: 169; Hellinger, Bußmann 2015: 9) See meessoosõnadele geneerilise lisomaduse andmine tugevdab feministliku kriitika järgi arusaama, et mehi käsitletakse standardina ja naisi erandlikena. Mehe kujutamine inimese prototüübina muudab naised justkui nähtamatuks; naisi defineeritakse meeste kaudu, kuid nende nähtavaks tegemine toob kaasa markeerituse. (Pauwels 2003; McConnell-Ginet 2020: 50)

Eestikeelse trükiajakirjanduse sooliselt markeeritud sõnavara on vaadelnud Kerli Puna (Olt 2004; Puna 2006). Ta märkis, et isikut tegevuse (ameti, positsiooni, rühma kuuluvuse vms) kaudu väljendavates liitsõnades on sagedamini markeeritud vaid üks, traditsiooniliste soorollidega seotud sugu. Näiteks on suurema osa ametitega traditsiooniliselt tegelenud mehed, mistõttu on need sõnad eesti keeles meessooliitiga (*meremees, kalamees, pritsumees* jne). Samuti katavad *mees-* lõpulised liitsõnad rohkem tegevusalasid ning täheldada võib meessoosõnade tähenduslikku üldistamist, kus sõna sooline tähendus taandub. (Puna 2006: 39, 88)

Geneeriliste meessoosõnade kasutus on vähenenud alates feministliku keelearenduse algusaegadest 1970. aastatel, kui hakati rõhutama, et tuleks vältida termineid, eesotsas ametinimetusi, mis sisaldavad meessooliidet ja annavad mõista, et mehed on norm (Pauwels 2003). Rakendatud on kaht põhilist strateegiat: esimene on keele feminiseerimine ehk rohkemate naissoosõnade või mees- ja naissoosõnade paralleelne kasutus ning teine on neutraliseerimine ehk sooneutraalsete väljendite moodustamine (Gabriel jt 2018: 845). Feministlik keelearendus on aktuaalne juba mitmes keeles. Näiteks Hollandis võeti 1980. aastatel vastu seadus, milles oli sätestatud, et töökuulutused peavad sisaldama sooliselt kaasavat keelekasutust. See viis

mitmesuguste keelekasutuse sooneutraalsemaks muutmise lahendusteni (nt *timmerman* (m) > *timmer* (n) 'tisler') (Gerritsen 2002). Inglise keeles on vähendatud geneerilise pronoomeni *he* kasutust ja moodustatud samuti uusi sooneutraalseid ametisõnu (nt *stewardess* > *flight attendant* 'lennusaatja', *chairman* > *chair*, *chairperson* 'eesistuja') (Romaine 2001; Mills 2008). Ka vene keeles on sooneutraalsuse kannustamiseks hakatud kasutama mees- ja naissoo grammatilisi paralleelvorme või neutraalse grammatilise soo vorme, sooneutraalset mitmuslikku pronoomenit *которме* ('nemad') jne (Kirey-Sitnikova 2021). Seega on alates keelearenduse diskussioonidest meessooliitega sõnad varasemast vähem levinud.

Välja on toodud ka keelearenduse probleemkohti: näiteks Juho Oksanen (2019) küsitluses osalejad mainisid meessooliitega ametinimetuste eelisenä kasutusmugavust ja tuttavlikkust. Feminiseerimisstrateegia kriitika on osutanud sookategooria (sageli irrelevantsele) esiletoomisele ja ametisõnade feminiseerimise puhul meeste ja naiste ametite eristamisele, samuti asjaolule, et naissoosõnad võivad tahtmatult rõhutada naiste tuletamist meestest (Gerritsen 2002; Pauwels 2003; Gabriel jt 2018). Neutraliseerimisstrateegia puhul võib ette tulla, et paljud sõnad ei ole tegelikult sooneutraalsed, kuna inimesed seostavad mõningaid ameteid vaid teatud sooga, vaatamata sellele, et sõna ei sisalda sooliidet (vt Kennison, Trofe 2003: 366; Gerritsen 2002). Näiteks juhtivatel positsioonidel on sagedamini olnud mehed, mistõttu võib *juht* sõna *esimees* asemel siiski osutada pigem mehele. Seega on sooliselt markeeritud sõnade kasutamine ja tõlgendamine keerulisem, kui pealtnäha tundub.

3. Mehed ja naised spordis

Sport on valdkond, mis paneb sageli erilisel rõhku mehelike traditsioonide hoidmisele (Parks, Robertson 1998: 480). Antiikolümpiamängude ajal oli sportlase kuju vastavuses eelkõige sellega, milline oli idealiseeritud mees: tugev, domineeriv, kindlameelne ja ratsionaalne, oskuslik juht, sõdalane ja isa. Seevastu naised polnud oma füüsiliste võimete poolest loodud sportmängude ega võistlemise jaoks. (Schneider 2000: 123–124) Nii on ka aegade jooksul üha enam spordiga tegelema hakanud naised pidanud end eelkõige mehelike normide järgi kohandama (Mawson 2006).

Ehkki tänapäeval on traditsioonilisi soorolle spordis vähem, esineb endiselt soolist diskrimineerimist, eristust ja ebavõrdsust. Näiteks on palju räägitud naiste alaesindatusest treenerite ja juhtivatel positsioonidel tegutsejatena: 2015. aastal oli Euroopa Liidu liikmesriikide spordiorganisatsioonide juhtpositsioonidel naisi vaid 14%, sporditreeneritest moodustasid naised 20–30% ning seostusid rohkem naiselikuks peetavate spordialadega, nagu tantsimine, võimlemine, iluuisutamine. (EIGE 2017: 6–8) Samuti on kirjeldatud palgalõhet, kus naissportlastele makstav palk ja võistluste auhinnafond on tihti peale meeste omast väiksemad (ERR 2015). Naiste alaesindatust on märgatud ka spordi meediakajastuses (vt nt Ólafsson 2006; Laine 2016; Cooky jt 2015).

Ka spordiudiste keelekasutuses esildub sooline markeerimine ja sealhulgas meeste soosimine. Näiteks väljendatakse mitmeid alasid sugu esile toovate nime-

tustega, nagu *naiste jalgpall* või *naiste korvpall*, kuid samal ajal ei kasutata nimetusi *meeste jalgpall/korvpall*, sest suurem osa nendel aladel võistlejatest on olnud meessoost ja niisiis pole sugu olnud tarvis rõhutada. (Messner jt 1993)

Järgnevas analüüsis vaatlen sporditekstides ilmnevat soolise markeeringuga sõnavara.

4. Materjal ja meetod

Veebiportaalide Delfi ja ERR spordiuudiste soolise markeerimise analüüsimiseks vaadlesin artikleid, mis ilmusid ajavahemikus jaanuar–märts 2020. Ajavahemiku valikul sai otsustavaks 2020. aasta kevadel levima hakanud koroonaviirus – pärast seda toimus olulisi spordiüritusi vähe ja soov oli, et materjalis kajastatud info oleks võimalikult päevakajaline. Valimis oli 5032 artiklit (2709 Delfist ja 2323 ERR-ist), mis said alla laetud veebikraapimise (ingl *web-scraping*) meetodiga. Alla laetud artiklitest koostasini SketchEngine'i programmiga kaks eraldi korpust, millest Delfi omas oli üle 430 000 ja ERR-i omas üle 400 000 sõna. Valimi moodustasid kõik tekstid, mis vaadeldud perioodil ERR-i ja Delfi spordirubriigis ilmusid. Valdavalt oli tegu lühiuudistega, ent esines ka pikemaid ülevaateid spordisündmustest, intervjuusid, persoonilugusid jm. Spordiuudist iseloomustab info esitamine mitmeosalise plokinä: uudise keskmes on detailsed kirjeldused spordisündmusest, millele lisatakse sageli tsitaate, kommentaare, intervjuusid sportlastega jm illustreerivat materjali (Hennoste 2008: 185–188).

Võrdleva materjalina kasutasin samuti SketchEngine'i kaudu eesti keele koondkorpuse ajakirjandustekstide allkorpust, mis sisaldab tekste aastatest 1990–2008 enam kui 170 miljoni sõna mahus. Analüüsi tegin SketchEngine'i funktsiooni Wordlist abil, mis võimaldab sõna- või lemmapõhist otsingut. Päringu tegemisel lähtusin lemmavormist, otsides lemmadega *mees* ja *naine* lõppevaid ning algavaid vasteid.

Analüüs ei vaadelnud uudiste sisu, vaid sõnakasutust. Meetodina kasutasin korpuslingvistikal põhinevat diskursuseanalüüsi (ingl *Corpus Assisted Discourse Studies*), mis põimib omavahel korpuslingvistika ja diskursuseanalüüsi. Keelt uuritakse (kriitilise) diskursuseanalüüsi põhimõtete alusel (vt nt Fairclough 2001; Kasik 2002; Halliday 2007: 43–65) digitaalset tekstikogu kasutades. Enamasti keskendutakse mingi diskursuse leksikaalsete, grammatiliste vm elementide statistilisele analüüsile ja keelemustrite tuvastamisele tarkvaraga. Sellele lisanduv kvalitatiivne uurimine aitab need mustrid laiemasse ideoloogilisse konteksti asetada. Kvantitatiivse ja kvalitatiivse meetodi põimimine ja tõlgenduste sidumine suurendab andmete usaldusväärsust. (Baker, Levon 2015: 233; Partington jt 2013: 10–12; McEnery, Baker 2015: 2) Korpusanalüüs ei võimalda jõuda nais- ja meessoost sportlaste kujutamise keerulisemate ning varjatute soolistatuse mustriteni; see võiks tulevikus uurimispinnast pakkuda läbinisti kvalitatiivse lähenemisega tehtud töödele. Minu eesmärk on vaadelda leksikaalseid mustreid ja seda, kuidas soomarkeeringuga sõnu kasutatakse, kas on toimunud muutusi, arvestades feministlikku keelearendust mujal maailmas ning naissportlaste suurt rolli Eesti tippspordis.

5. Tulemused

Järgnevalt annan ülevaate sellest, millistesse tähendusrühmadesse jagunevad uudistes esile tulnud sooliitega sõnad, esitan sõnade kasutussagedused ja lausenäiteid. Eesti keele liitsõnamoodustus põhineb asjade, nähtuste, tegevuste jms nimetamisel mõne iseloomuliku seose kaudu, mis võib olla nii otsene, kaudne kui ka sarnasus-suhtele toetuv (EKG I: 407). Seega võtsin sõnade semantilise liigitamise aluseks liitsõna täiend- või põhiosaga märgitud valdkonna, mis iseloomustab mees- või naissoost isikut. Kasutussagedustest keskendusin absoluutsagedustele ehk sõnesagedusele (*token frequency*) (Brezina 2018: 42). Samuti vaatlesin eri lemmade arve ehk tüübisagedusi (*type frequency*) (Stefanowitsch 2020: 312).

5.1. Sooliselt markeeritud sõnad Delfi ja ERR-i spordi uudistes

5.1.1. Mees-lõpulised liitsõnad

Tabel 1. Delfi ja ERR-i mees-lõpuliste liitsõnade tähendusrühmad ja kasutussagedused (osakaal on esitatud sulgudes).

Tähendusrühm	Sagedus Delfis	Sagedus ERR-is	Kokku	Eri sõnu	Näiteid sõnadest
Spordiala	170 (43%)	89 (38%)	259 (41%)	22	<i>mängumees, rallimees, hokimees, spordimees</i>
Saavutused	99 (25%)	58 (25%)	157 (25%)	16	<i>üleplatsimees, rekordimees, võidumees, medalimees,</i>
Kõrge positsioon	48 (12%)	40 (17%)	88 (14%)	8	<i>põhimees, ninamees, tippmees, väljakuperemees</i>
Sportmängusisene positsioon	39 (10%)	22 (9%)	61 (10%)	11	<i>tagamees, varumees, keskväljamees, ründemees</i>
Muu tegevusala	34 (9%)	17 (7%)	51 (8%)	14	<i>hooldumees, turvamees, mäardumees, vilemees</i>
Tulevikupotentsiaal	3 (0,7%)	3 (1%)	6 (1%)	1	<i>tulevikumees</i>
Suhted	–	2 (0,9%)	2 (0,3%)	1	<i>väimees, naabrimees</i>
Vanus	1 (0,2%)	–	1 (0,2%)	2	<i>täismees</i>
Kokku	394 (100%)	232 (100%)	626 (100%)	75	

Spordi uudiste mees-lõpuliste liitsõnade 626 esinemisjuhust eristus kaheksa tähendusrühma (vt tabelit 1), kokku kasutati 75 eri sõna. Meessoost isikut markeeriti kõige rohkem spordiala kaudu – Delfis 170 ja ERR-is 89 korda. Selles tähendusrühmas oli ka eri sõnu kõige rohkem. Nende sõnade täiendosa osutas kas mõne spordiala ametlikule nimetusele (*rallimees, hokimees, autospordimees* jne), kõnekeelsele nimetusele (*vutimees*) ja ümberütlevale nimetusele või metonüümiale, mis kujutab endast mõiste, siin kontekstis spordiala, kirjeldamist tähendusülekanne kaudu (*roolimees, paaristõukemees, sangpommimees, viskimees* jne). Sellesse rühma kuulub ka mõlema portaali kõige sagedam liitsõna, 158 korral kasutatud *mängumees* (näide 1), mis viitab võistkondliku spordialaga, eelkõige pallimänguga tegelevale mehele. Sagedamini markeeritud spordialadest olid esindatud ralli või autosport

(kokku 34 esinemiskorda), mida tähistati sõnadega *rallimees* (näide 2), *roolimees*, *autospordimees* ja *WRC-meis*, ning jooksmine, mida illustreeris 23 korda esinenud *jooksumees*.

- (1) „Janari-suguseid **mängumehi** on vähe, neid on raske leida ja selliseid sünnib harva,” nentis Mutle. (Delfi 6. I)
- (2) Üldvõidu eest heitlevad **rallimehed** olid seekordsel 477-kilomeetrisel jõuproovil neist selgelt maas. (ERR 13. I)

Sageduselt järgmise tähendusrühma moodustasid sõnad, mis rõhutasid sportlase isiklikku edu või saavutusi, nagu *rekordimees*, *võidumees* (näide 3), *edurivimees*, *üllatusmees*. Sagedaim meessoos markeeringuga noomen oli selles tähendusrühmas 102 korda esinenud *üleplatsimees* (näide 4) ja see tähistas sportlast, kes võistkonnas kõige paremaid tulemusi näitab – korve viskab või väravaid lööb. Sellesse rühma kuuluvad ka autasule või pjedestaalikohtadele viitavad liitsõnad – näiteks *hõbedamees*, *pronksimees*, *kullamees* ja *pronksmedalimees*.

- (3) Ka tänane **võidumees** Johannes Thingnes Bø tunnistas, et Claude'i peres juhtunu jättis tema esitusele oma jälje. (Delfi 23. I)
- (4) Raptorsi parim oli Serge Ibaka, kes viskas **üleplatsimehena** 28 punkti ja võttis üheksa lauapalli. (ERR 13. II)

Kõrget positsiooni tähistavate *mees-lõpuliste* liitsõnade täiendosaga osutati meessoost isiku figureerimisele kas spordis või millegi eesotsas üldisemalt. Selles tähendusrühmas olid nii Delfi kui ka ERR-i uudistes märgatavalt kõige sagedamad sõnad *esimees* ja *põhimees* (näide 6), mida kasutati tähenduses 'põhimängija, põhikoosseisu kuuluv mees'. Spordikonteksti iseloomustasid ka *väljakuperemees* (näide 6), mis illustreerib oma koduväljakul mängivat meest või võistkonda, ja *tippvilemees*, mis tähistab osavat kohtunikku. *Ninamees* osutas eestvedajale, *tippmees* oma saavutustega tipptasemeni küündinud sportlasele.

- (5) Saarlaste heas hoos on kõigi **põhimeeste** panus ühtlaselt suur. (ERR 7. II)
- (6) Teadaolevatest võistlustest ootab meeskonda ees 5.-9. juunini Balti turniir Lätis, maavõistlused Valgevenega 9. ja 11. oktoobril Eestis ning novembrikuine EM-valikturniir Iirimaa, kus lisaks **väljakuperemeeste**le ootavad meid ees lahingud Poola ning Bosnia ja Hertsegoviinaga. (Delfi 28. I)

Sportmängusisese positsiooni tähendusrühma liigitasin sõnad, mis osutasid sportlase asetusele või rollile mingi sportmängu sees. Niisugused sõnad olid eelkõige seotud jalg- või korvpalliga, sest nendel aladel on kindel rollijaotus ja igal sportlasel ülesanne, mille põhjal arvestatakse tema platsil liikumist: näiteks *ründamees*, *keskväljamees*, *nurgamees*, *põhitagamees*. Kõige sagedamad olid 19 korda esinenud *tagamees* (näide 7) ja 15 korda esinenud *vahetusmees*. Paljude sõnadega osutati vahetus- või varumängijale, näiteks *vahetusmees*, *pingimees*, *varumees*.

- (7) Eelmisel hooajal BC Kalev/Cramos mänginud 26-aastane ameeriklasest **tagamees** Tony Wroten siirdus poolakate Wloclaweki Anwilist Hispaania kõrgliiga-klubisse Badalona Joventut. (Delfi 30. I)

Absoluutsageduse poolest järgnes muule tegevusalale osutavate sõnade tähendusrühm. Selles rühmas kasutatud *mees*-lõpuliste liitsõnade täiendosa osutas alale, millel kas 1) ei olnud seost spordivaldkonnaga (näiteks *töomees*, *kaupmees*, *ärimees*) või 2) seos spordivaldkonnaga oli olemas, ent see ei puudutanud konkreetset spordi-ala, vaid viitas mõnele muule rollile (näiteks *hooldemees*, *vilemees*, *halloomees*). Sage-damate sõnade hulgas olid kümme korda esinenud *hooldemees* (näide 8), üheksa korda esinenud *turvamees* ja kaheksa korda esinenud *määrde-mees* (näide 9).

- (8) Aga rääkides juba natuke Indrekuga (Tobrelutsuga, Eesti koondise peatreeneriga – toim.), siis ilmselgelt on meil tänasel päeval puudu spetsialistidest: korralikust lasketreenerist, ühest või kahest **hooldemehest** ja korralikust lihvimasinast, mis täna on kõikidel meil konkureerivatel maadel olemas. (ERR 23. II)
- (9) Eelmisel nädalal X-Mängudel freestyle-suusatamises kaks kuldmedalit võitnud Kelly Sildaru ja tema mänedžer Michael Spenceri arusaamad lähevad isikliku **määrde-mehe** ja füsioterapeudi asjus lahku. (Delfi 31. I)

Tulevikupotentsiaali väljendati nii Delfi kui ka ERR-i tekstides ühe sõnaga – *tulevikumees* (näide 11) –, mis esines mõlemas korpuses kokku kuus korda. *Tulevikumeheks* nimetati (noort) sportlast, kelle head oskused ja sooritused nii treeningutel kui ka võistlustel on andnud põhjuse temalt tulevikus suurt edu oodata.

- (10) Talendika **tulevikumehe** sõnul peaks kõrgemal tasemel tema plussiks olema skoorimine ja poolteist-kaks aastat on tööd tehtud selle nimel, et temast saaks väga ohtlik viskaja. (ERR 28. I)

Üksikuid sõnu oli spordi-uudiste tekstides ka suhete (*väimees*, *naabrimees*) ja vanuse märkimiseks (*täismees*).

Paljude *mees*-lõpuliste spordisõnade puhul on märgata soolise tähenduse taandumist. See väljendus näiteks spordiajakirjanike otsuses kasutada isikule viitamiseks meessoosõnu *põhimees* tähenduses 'põhimängija', *jooksumees* tähenduses 'jooksja', *spordimees* tähenduses 'sportlane' jne. Just ametid ja positsioonid seostuvad stereotüüpsete ja sageli traditsioonipõhiste eeldustega meeste ja naiste soorollidest (Hellinger, Bußmann 2015: 12). See illustreerib mõnevõrra traditsioonilist käsitlust spordist kui mehelikust alast, sest on normipärasem ja juurdunum, et tüüpiline sportlane on meessoost, ja seetõttu on meessoosõnade markeeringuga sõnade moodustamine keelkasutajate jaoks ka loomulikum.

5.1.2. Naine-lõpulised liitsõnad

Delfi ja ERR-i uudiste *naine*-lõpuliste liitsõnade tähendusrühmi, kasutussagedusi ja eri sõnade arve näitab tabel 2.

Tabel 2. Delfi ja ERR-i *naine*-lõpuliste liitsõnade tähendusrühmad ja kasutussagedused (osakaal on esitatud sulgudes).

Tähendusrühm	Sagedus Delfis	Sagedus ERR-is	Kokku	Eri sõnu	Näiteid sõnadest
Sportmängusisene positsioon	5 (36%)	13 (62%)	18 (51%)	1	<i>ankrunaine</i>
Saavutused	3 (21%)	6 (29%)	9 (26%)	4	<i>(eks)rekordinaine, üllatusnaine, pronksinaine</i>
Spordiala	5 (36%)	1 (5%)	6 (17%)	5	<i>laskesuusanaine, epeenaine, murdmaanaine, korvpallinaine, hokinaine</i>
Kõrge positsioon	1 (7%)	1 (5%)	2 (6%)	2	<i>esinaine, eliitnaine</i>
Kokku	14 (100%)	21 (100%)	35 (100%)	12	

Naine-lõpulisli liitsõnu kasutati kordades vähem kui *mees*-lõpulisli, samuti esines vähem eri sõnu (kokku 12). *Naine*-lõpulisli liitsõnade tähendusrühmi oli kokku neli. Kõige suurema kasutussagedusega väljendati sportmängusisest positsiooni, mida esindab liitsõna *ankrunaine* (näide 11), mis osutab teatevõistlusel viimasena startinud naisele.

- (11) Põnevas finišiheitluses edestas norralannade (0+5) viimast vahetust sõitnud Maren Bakken Itaalia (0+10) **ankrunaist** Rebecca Passlerit 1,4 sekundiga, pronksi võitis Saksamaa (0+4; +20,8). (ERR 28. I)

Saavutuste tähendusrühma sõnad osutavad sportlase isiklikule edule, kirjeldades naissoost sportlast parima tulemuse (*rekordinaine, eksrekordinaine*) või auhinnalise koha (*pronksinaine*) kaudu. Kõige sagedam sõna oli kuus korda esinenud *rekordinaine* (näide 12).

- (12) Eesti vasaraheitel **rekordinaine** Anna Maria Orel teatas sotsiaalmeedias, et on suhtes tõstja Mart Seimiga. (Delfi 16. I)

Nagu ka *mees*-lõpulisli liitsõnade puhul oli erinevaid *naine*-lõpulisli sõnu kõige rohkem spordiala tähendusrühmas, mille kasutussagedused olid võrreldes meessoosõnadega kõvasti väiksemad. Siia kuuluvad naissoosõnad olid *laskesuusanaine, epeenaine, korvpallinaine, murdmaanaine* ja *hokinaine*; kõige sagedam sõna esines kaks korda ning see oli *laskesuusanaine* (näide 13), ülejäänud esinesid vaid korra.

- (13) Eesti **laskesuusanaisi** kimbutab täna algava Oberhofi MK-etapi eel kõhuviirus. (Delfi 9. I)

Kõrge positsiooni väljendamiseks kasutati Delfi ja ERR-i uudistes kaht *naine*-lõpulist liitsõna: *esinaine* ja *eliitnaine*, mõlemad esinesid ühe korra.

Üldistavalt võib öelda, et spordiuudiste soolise markeeringuga lõppev sõnavara sisaldab kvantitatiivset ebasümmeetriat. Palju rohkem tuuakse markeeritud sõnavaraga esile meessoost sportlasi: erinevaid *mees*-lõpulisi liitsõnu oli Delfis ja ERR-is kokku 75, *naine*-lõpulisi vaid 12. Samuti on suured vahed kasutussagedustes: kui *mees*-lõpulist liitsõnade absoluutsageduste summa oli 626, siis *naine*-lõpulistel 35 ehk ligikaudu 18 korda väiksem. Kõikidest sooliitiga lõppevatest sõnadest moodustasid meessoosõnade kasutussagedused 95%.

Sooliitiga lõppevate sõnade kasutussageduse omavahelises võrdluses esildub sportmängusise positsiooni tähendusrühm, kus *naine*-lõpulist liitsõnade osakaal küündib veidi üle 20%. Selle põhjustab sõna *ankrunaine* ülekaalukas kasutamine ERR-i tekstides. Ülejäänud tähendusrühmades jääb naissoosõnade osakaal alla 10%. Meessugu tähistavad liitsõnad väljendasid ka muid tegevusalasid, tulevikupotentiaali, suhteid ja vanust, mida naissoosõnad ei markeerinud. Kahest portaalist oli sooliselt veidi tasakaalukam keelekasutus ERR-is.

5.1.3. Mees- ja nais-algulised liitsõnad

Sõnale sooliseks eristamiseks lisatud *nais*- või *mees*-esikomponent täpsustab tavakasutuses sooneutraalse põhisõna tähendust (Puna 2006: 69; Hasselblatt 2015: 133). Kuna Delfi ja ERR-i spordiuudiste *mees*- ja *nais*-algulised liitsõnad osutasid põhiliselt mingi spordialaga tegelevale isikule, vaatlen mees- ja naissoosõnu koos (vt tabelit 3).

Tabel 3. Delfi ja ERR-i *mees*- ja *nais*-alguliste liitsõnade kasutussagedused (osakaal on esitatud sulgudes).

Liitsõnad	Sagedus Delfi-is	Sagedus ERR-is	Kokku	Eri sõnu	Näiteid sõnadest
<i>mees</i> -algulised	30 (38%)	49 (42%)	79 (40%)	17	<i>meessportlane, meesmängija, meestennisist, meessõitja, meesujuja, meeskarateka</i>
<i>nais</i> -algulised	49 (62%)	68 (58%)	117 (60%)	26	<i>naissportlane, naistennisist, naismängija, naiskergejõustiklane, naisjooksja</i>
Kokku	79 (100%)	117 (100%)	196 (100%)	43	

Soomarkeeringuga algavate sõnade hulgas on naissoosõnade kasutussagedus suurem, moodustades 60%. Ka naissoosõnu tähistavaid eri sõnu on rohkem ja seega *nais*-alguliste liitsõnade kasutusala laiem. Kahe portaali võrdluses on naissoosõnade osakaal pisut suurem ERR-is. Peaasjalikult osutasid liitsõnade põhiosad teatud spordialale, kuid oli ka vanuseklassi (*meesjuunior, naisjuunior, meesseenior*), rühma kuuluvuse (*naisliige, naiskoondislane*), heade oskuste (*naisproff*) ja muu ameti märkimist (*meesnäitleja*). Kõige sagedam nii *mees*- kui ka *nais*-alguliste liitsõnade põhiosa oli -*sportlane*: *meessportlane* esines 30 ja *naissportlane* 35 korda.

Paljude *mees-* ja *nais-*esikomponendiga liitsõnade kasutuskontekstiks on parimate sportlaste valimine või selle väljakuulutamise auhinnagala (näited 14–16).

- (14) Aasta **naissportlaseks** valitud Kelly Sildaru tennis esikoha kõikidest hääletustest. (Delfi 5. I)
- (15) Esimeseks külaliseks 2019. aasta Eesti parim **meesjalgrattur** Alo Jakin. (Delfi 8. I)
- (16) Parima **meesujuja** tiitli pälvis Daniel Zaitsev, kes treenib samuti Garanti Spordiklubis Dmitri Kapelini käe all. (ERR 12. I)

Esikomponendi lisamise eesmärk on vastassugupoolega seonduvatele elukutsetele siirdunud mehe või naise tähistamine, mistõttu annab seesugune markeerimine märku oletatavast normist kõrvalekaldumisest (Romaine 2001: 158; Puna 2006: 75). *Nais-*alguliste liitsõnade ülekaal spordiuudistes justkui kinnitab, et sportlane on traditsioonilise arusaama järgi mees ja naine on pigem normist kõrvalekalle, nõudes sagedamini markeerimist. Sellegipoolest esines märkimisväärselt palju *mees-*algulisi liitsõnu, mis näitab, et ka meeste puhul võib vaja olla esikomponendiga markeerimist. Kontekstist selgus, et spordiuudistes kasutatakse soolist esikomponenti neutraalses ja mitteseksistlikus tähenduses: selle eesmärk on eri võistlusklassides sportlase tähistamine, sest naised ja mehed võistlevad spordis eraldi.

5.1.4. Sooneutraalsed sõnad

Vaatlesin lisaks mõningaid sooneutraalseid sõnu Delfi ja ERR-i spordiuudistes, et tuvastada, kui palju kasutust leiavad soomarkeeringuga sõnade alternatiivid ja mis on nende osakaal. Valisin meessoosõnade alusel kuus noomenit: *mängija*, *sportlane*, *rallisõitja*, *tulevikulootus*, *põhimängija* ja *rekordiomanik*. Kasutussagedustest annab ülevaate tabel 4. Sulgudes on võrdluseks sama esiosaga *mees-*lõpuliste sõnade esinemissagedus.¹

Tabel 4 näitab, et kõige suurema kasutussagedusega on sooneutraalsed sõnad *sportlane* ja *mängija*. Võrreldes meessoosõnadega oli suurem osakaal sõnadel *rallisõitja* ning *tulevikulootus* (näide 17). *Mees-*liitelisena domineerisid aga sõnad *põhimees*, mille alternatiiv *põhimängija* (näide 18) oli väiksema osakaaluga (19%), ja *rekordimees*, mille sooneutraalne vaste *rekordiomanik* esines vähem (17%). *Rekordimehe* alternatiiv on ka *rekordipüstitaja*, mis esines mõlemas portaalis kokku kaks korda.

- (17) Hollandlastel oli oma kolmanda numbrina vastu panna nende **tulevikulootus**, alles 16-aastane Nadia Choukri. (ERR 12. II)
- (18) Transist on juba lahkunud Tanel Tamberg ning mitmed aasta tagasi klubiga liitunud **põhimängijad** eesotsas Marko Meeritsa, Eric McWoodsi ja Joseph Salistega. (ERR 6. I)

¹ *Naine-*lõpulisliiõnu ei ole tabelisse kaasatud, sest vastavuses olevatest esines vaid *rekordinaine*.

Tabel 4. Delfi ja ERR-i spordiuudiste sooneutraalsete sõnade kasutussagedused ja osakaalud.

Sõna	Sagedus			Osakaal
	Delfi	ERR	Kokku	
<i>mängija</i> (<i>mängumees</i>)	577 (120)	512 (38)	1089 (158)	87% (13%)
<i>sportlane</i> (<i>spordimees</i>)	334 (3)	370 (3)	704 (6)	99% (1%)
<i>rallisõitja</i> (<i>rallimees</i>)	29 (17)	3 (6)	32 (23)	58% (42%)
<i>tulevikulootus</i> (<i>tulevikumees</i>)	10 (3)	9 (3)	19 (6)	76% (24%)
<i>põhimängija</i> (<i>põhimees</i>)	4 (16)	2 (10)	6 (26)	19% (81%)
<i>rekordiomanik</i> (<i>rekordimees</i>)	3 (10)	– (5)	3 (15)	17% (83%)

Põhjus, miks mõningaid sooneutraalseid sõnu kasutatakse niivõrd palju rohkem kui nende meessooliitega vasteid, seisneb selles, et tegu on ametliku isikule viitava sõnavaraga, samal ajal kui *mees*-lõpulised liitsõnad tähistavad pigem kõnekeelt. Nagu Jeanne Le Lameri (2012) uurimusest ilmnes, siis sooliselt neutraalseid vorme ei tajuta sageli meessoovormide alternatiividena, vaid n-õ „täieõiguslike sõnadena, millel on omaette ajalugu, tähendus ja konnotatsioonid” (Le Lamer 2012: 62). Seega ei saa siinkohal kindlalt väita, et feministlik keelearendus spordivaldkonda mõjutanud oleks. Kuna eesti keeles ei ole olnud diskussiooni keelearenduse üle, ei ole see tõenäoliselt saanud mõjutada ka ajakirjanike sõnavalikut. Küll aga on tähelepanuväärne, et ehkki mõningate sooneutraalsete sõnade kasutamine on ülekaalus, kasutatakse naissoovorme spordiuudistes siiski väga vähe, nagu oli näha *naine*-lõpuliste liitsõnade vaatlusest.

5.2. Delfi ja ERR-i spordiuudiste ning eesti keele koondkorpuse soosõnavara võrdlus

Vaatlesin sooliselt markeeritud sõnu ka eesti keele koondkorpuse meediatekstides aastatest 1990–2008, et teada saada, kas varasemate sporditekstide soolise markeerimise mustrites võib täheldada erinevusi. Lemmaga *mees* või *naine* lõppevate ja algavate sõnade hulgast sorteerisin välja spordikontekstile osutavad. Koondkorpuse soosõnade tähendusrühmadest annab ülevaate tabel 5.

Koondkorpuse kõige sagedam *mees*-lõpuline liitsõna oli 1090 korda esinenud *mängumees* ning kõige sagedam *naine*-lõpuline sõna 67 korda esinenud *ankrunaine*. Erinevaid *naine*-lõpulisli liitsõnu esines koondkorpuses aga rohkem, mis osutab naissoosõnade pisut laiemale kasutusalaalale varasemates meediatekstides.

Silma hakkas talispordi tähistavate nii *mees*- kui ka *nais*-esikomponendiga liitsõnade rohkus (*meessuusataja*, *meesuusutaja*, *meesmurdmaasuustaja* jne), *nais*-esikomponendi puhul domineeris ka kergejõustik (*naiskergejõustiklane*, *naisjooksja*, *naisvõistleja* jne). Samuti on huvitav, et kui maadlus- või jõuspordile osutati mitme naissoosõnaga (*naisjudokas*, *naismaadleja*, *naistõstja* jne), siis nendele spordialadele

viitavaid meessoosõnu ei leidunud. Samuti kasutati koondkorpuse spordiuudistes *nais-* ja *mees-*algulisi liitsõnu sugude neutraalseks eristuseks. Niisiis sõnavara koostist vaadates ei ole soolist markeerimist puudutav keelekasutus Delfi ja ERR-i tekstides muutunud.

Tabel 5. Eesti keele koondkorpuse soolise markeeringuga sõnade tähendusrühmad.

Liitsõnad	Eri sõnu	Tähendusrühmad ja näitesõnad
<i>mees-lõpulised</i>	109	spordiala (<i>mängumees, rallimees, suusamees</i>); spordimängusisene positsioon (<i>tagamees, vahetusmees, varumees</i>); saavutused (<i>võidumees, kullamees, edurivimees</i>); positsioon (<i>tippmees, põhikoosseisumees, nullimees</i>); muu tegevusala (<i>hooldemees, määrdemees, vilemees</i>); tulevikupotentsiaal (<i>tulevikumees</i>)
<i>naine-lõpulised</i>	20	saavutused (<i>rekordinaine, võidunaine, pronksinaine</i>); spordiala (<i>epeenaine, korvpallinaine, suusanaine</i>); spordimängusisene positsioon (<i>ankrunaine</i>); kõrge positsioon (<i>väljakuperenaine</i>)
<i>mees-algulised</i>	28	spordiala (<i>meessportlane, meessuusataja, meesmängija, meesrattur</i>)
<i>nais-algulised</i>	56	spordiala (<i>naissportlane, naistennisist, naistreener, naisjooksja</i>)

Et vaadelda sõnesageduste võimalikke muutusi, kasutasin peale absoluutsageduse suhtelist ehk normaliseeritud sagedust, mis võimaldab võrrelda sagedusi kahe erineva suurusega korpuse vahel. Suhtelise sageduse arvutamiseks kasutasin valemit (Brezina 2018: 43):

$$\text{Suhteline sagedus} = \frac{\text{absoluutsagedus}}{\text{sõnade arv korpuses}} \times \text{normaliseerimisbaas}$$

Kuna Delfi ja ERR-i korpuste sõnade arv oli kokku ligi 840 000 ning koondkorpuse ajakirjandustekstide alamkorpus üle 170,5 miljoni, siis kasutasin normaliseerimisbaasiks sagedust 10 000 sõna kohta. Korpuste võrdlus on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Delfi ja ERR-i spordiuudiste ning eesti keele koondkorpuse soomarkeeringuga sõnade kasutussageduste võrdlus.

Liitsõnad	Delfi ja ERR			Koondkorpus		
	Absoluut-sagedus	Suhteline sagedus	Osakaal	Absoluut-sagedus	Suhteline sagedus	Osakaal
<i>mees-lõpulised</i>	626	7,47	95%	20 008	1,17	98%
<i>naine-lõpulised</i>	35	0,42	5%	431	0,02	2%
<i>mees-algulised</i>	79	0,94	40%	1508	0,09	35%
<i>nais-algulised</i>	117	1,40	60%	2838	0,17	65%

Ka koondkorpuses on sooliitega lõppevatest sõnadest ülekaalus *mees-lõpulised* liitsõnad, moodustades kogu nimetatud sõnavararühmast 98%, kuid on näha *naine-lõpuliste* liitsõnade osakaalu väikest suurenemist. Sooliitega algavate sõnade seas on rohkem aga *nais-algulisi* (65%). Soosõnade suhteline sagedus on suurem Delfi ja

ERR-i korpustes. Sellest võib järeldada, et soolist markeerimist on aja jooksul juurde tulnud ja kasvanud on soov kasutada liitsõnu, mille põhiosa tähistab sugu. Hii-ruut testi järgi on *mees-* ja *naine-*lõpuliste liitsõnade kasutuse erinevus korpuste lõikes ka statistiliselt oluline: $X^2 (N = 21\ 100) = 30,1, p = 0,00001$.

Sooliitega algavate sõnade suhtelised sagedused on Delfi ja ERR-i korpustes samuti suuremad. Silma hakkab aga *mees-*alguliste liitsõnade osakaalu suurenemine. Samuti ilmneb asjaolu, et kõigis korpustes on *mees-* ja *nais-*alguliste liitsõnade vahetorkord võrdsem kui *mees-* ja *naine-*lõpulistel liitsõnad. Sooliitega algavate sõnade kasutuse erinevus korpustes hii-ruut testi põhjal aga statistiliselt oluline ei ole: $X^2 (N = 4542) = 2,59, p = 0,1073$.

Ehkki vaadeldud korpused olid mahu poolest küllaltki erinevad, on siiski muutused olemas. Statiliselt oluliseks osutus *mees-* ja *naine-*lõpuliste sõnade kasutuse erinevus. Soosõnavara sagenenud kasutus Delfi ja ERR-i korpustes võib osutada spordiuudiste eripäradele, sest koondkorpuse materjali hulgas võis olla ka muid tekste. Tõenäoliselt annaks täpsemaid vastuseid koondkorpuse võrdlemine veidi suurema, näiteks 2017. või 2019. aasta ühendkorpuse meediatekstide alamkorpusega.

6. Diskussioon ja kokkuvõte

Eelneva analüüsi põhjal võib eestikeelsete spordiuudiste soolise markeerimise ja feministlikku keelearendust puudutava arutelu kohta teha mitmesuguseid järeldusi.

Kui vaadata nii Delfi ja ERR-i spordiuudiste kui ka koondkorpuse *mees-* ja *naine-*lõpulisel spordisõnu, hakkab esimese asjana silma suur vahe kasutussagedustes: naissoo markeeringuga lõppevate sõnade esinemisprotsendid on kordades väiksemad, moodustades näiteks Delfis ja ERR-is vaid 5%. Selle taga on tõenäoliselt asjaolu, mille tõi välja juba Kerli Puna (2006) oma magistritöös: eelkõige ametisõnadega peegeldab eesti keel ühiskonnas levivat arusaama traditsioonilistest soorollidest ning spordivaldkond on üks selle käsitluse ilmestaja. Kuna väga paljude ametitega, sealhulgas spordiga on traditsiooniliselt tegelenud vaid mehed, on seesugused sõnad saanud traditsioonilistel põhjustel külge meessugu väljendava sõnaosise. See käsitlus tundub kehtivat ka praegu ning ajakirjanikud oma keeleliste valikutega muudavad selle püsivamaks.

*Mees-*lõpuliste liitsõnade domineerimine sooliitega lõppevate sõnade hulgas kõneleb nende selgest leksikaliseerumisest. Samal ajal väärivad tähelepanu mõningad *mees-*lõpulised liitsõnad, mis on n-õ uusmoodustised (nt *põhimees*, *jooksumees*, *sangpommimees*, *halloomees*). Nende sõnade puhul on selge, et esile tuua on tahetud meessugu, kuna loomulikult oleks olnud väljenduda sooneutraalse sõnaga. Põhjus, miks ajakirjanikud seesuguseid sõnu on moodustanud ja kasutanud ning millele nimetatud nähtus osutab, ei ole päris selge, kuid võib arvata, et need on pigem kõnekeelsed. Näiteks mõlema ajaperioodi korpuse kõige sagedama sõna *mängumees* seletuses on EKI ühendsõnastikus märge, et tegu on kõnekeelse sõnaga. Uute *mees-*lõpuliste liitsõnade moodustamise ja kasutamise taga näib olevat ka asjaolu, et sportlasi ollakse harjunud kirjeldama eelkõige meessoost ja mehelike omaduste järgi, niisiis

ei ole keelekasutajate teadvusesse kinnistunud *naine*-lõpuliste liitsõnade moodustamine ja kasutamine. Seda kinnitab tõik, et mõningatest meessoosõnadest leidsid Delfis ja ERR-is rohkemgi kasutust sooneutraalsed terminid, kuid *naine*-lõpuliste liitsõnade kasutussagedused jäid siiski selle kõrval väikesteks. *Mees*-lõpuliste liitsõnade produktiivsus võib samuti olla põhjustatud meessoost spordiajakirjanike ülekaalust – mehed mõtlevad sagedamini, et inimest esindab eelkõige meessoost isik, ja seesugust mõtlemist võivad mõningad keelelised vormid taaskäivitada (vt nt Hamilton 1991; Kaufmann, Bohner 2014: 12; Redl jt 2021).

Spordiuudiste soomarkeeringuga lõppevate ja algavate sõnade kasutuse võrdlusest näib, et spordivaldkonnas markeeritakse naissoost sooritajat sagedamini eesliitega, sest see on neutraalne viis markeerida naissoost sportlast. Varasemad katsed teiste keelte põhjal (vt nt Oksanen 2019; Merkel 2012) on tuvastanud, et (geneeriliste) *mees*-lõpuliste sõnade naissooliitega alternatiive ei pea keelekasutajad muga-vaks. Sageli omistatakse naissooliitega väljendatud ameti esindajale madalam staatus ning mõnikord võib *naine*-lõpuliste versioonide puhul algne tähendus muutuda või sõna külge saada teistsuguse tähendusvarjundi (Mills 2008). See seletaks, miks eelistatakse *spordinaise* asemel *naissportlast*. Kui meessooliitega sõnade sooline tähendus võib taanduda, siis *naine*-lõpulised sõnad võivad vastupidi sugu asjakohatult rõhutada. Analüüs näitas, et *nais*-esikomponendi kasutamist on soolise tasakaalustamise ja neutraalsuse eesmärgil kasutanud eelkõige ERR.

Võrdlus koondkorpusega näitas, et ajapikku on vajadus markeeritud sõnavara kasutada suurenenud. *Naine*-lõpuliste liitsõnade osakaalu mõningane suurenemine võib olla põhjendatud naissportlaste hulga kasvuga. Sooliitega algavate sõnade puhul oli märgata aga *mees*-alguliste sõnade osakaalu suurenemist. Kui traditsiooniliselt kasutatakse soolist esiosist rohkem selleks, et tähistada meeste ametitele siirdunud naisi, siis näib, et üha rohkem leiab kasutust ka meeste tähistamine liitsõna esiosaga. Selle põhjus võib samuti olla naiste laialdasem ligipääs mitmesugustele spordialadele.

Kui vaadata Delfi ja ERR-i spordiuudiste ning eesti keele koondkorpuse spordikategooriat puudutavat soosõnavara feministliku keelearenduse kontekstis, siis näib, et see ei ole eriti tugevalt eesti keelt ja kitsamalt (spordi)meediakeelt mõjutanud. Väga vähe leidis *mees*-lõpuliste liitsõnade kõrval *naine*-lõpulisi paralleelvariante. Mõningaid sooneutraalseid sõnu kasutati spordiuudistes rohkem kui meessoole viitavaid, kuid kuna tegu on niivõrd ametlike ja kinnistunud sõnadega, on ebatõenäoline, et ajakirjanikud on neid kasutanud kindla eesmärgiga väljendada sooneutraalselt. Seda kinnitab asjaolu, et eesti keeles ja ühiskonnas pole feministliku keelearenduse diskussiooni peaaegu olnud, mistõttu ei ole see saanud mõjutada ka ajakirjanike keelelisi valikuid. Eesti keeles on pisut produktiivsemat kasutust leidnud esikomponendiga naissoo markeerimine, mis väljendab neutraalset sugude eristust, teisalt aga toidab arusaama, et keel peegeldab traditsioonilisi soorolle ja stereotüüpe, mille järgi on naised paljudel ametitel, näiteks ka spordis, teisejärgulised. Arvestades kõiki eesti keele eripära puudutavaid aspekte, keelearenduse pool- ja vastuargumente ning seniseid sõnavõtte eesti keele sõnavara soolistatusest kui pseudo-probleemist või kui millestki, mille asemel tuleks keskenduda keelevälise seksismi vähendamisele (vt nt Põhjala 2013; Pakosta 2021), jääb endiselt õhku küsimus, kas

eesti keel üldse vajab feministlikust keelearendusest kannustatud muutusi ja muu hulgas rohkemate naissoosõnade ilmnemist keelekasutuses. Sooviksin artikliga eesti keeles selle diskussiooni algatada ja kasutaksin siinkohal keeleteadlase Deborah Cameroni seisukohta (Cameron 1995: 136), et keelearendus ei ole puhtalt poliitilise korrektsuse, vaid asjakohasuse küsimus.

VEEBIVARAD

EKI ühendsõnastik. <https://sonaveeb.ee>

SketchEngine. <https://www.sketchengine.eu>

KIRJANDUS

- Baker, Paul; Levon, Erez 2015.** Picking the right cherries? A comparison of corpus-based and qualitative analyses of news articles about masculinity. – *Discourse & Communication*, kd 9, nr 2, lk 221–236. <https://doi.org/10.1177/1750481314568542>
- Brezina, Vaclav 2018.** *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316410899>
- Cameron, Deborah 1990.** Introduction: Why is language a feminist issue? – D. Cameron, *Feminist Critique of Language*. New York–London: Routledge, lk 1–28.
- Cameron, Deborah 1992.** *Feminism and Linguistic Theory*. London: MacMillan Press Ltd. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-22334-3>
- Cameron, Deborah 1995.** *Verbal Hygiene*. (Routledge Linguistics Classics.) New York–London: Routledge.
- Cooky, Cheryl; Messner, Michael A.; Musto, Michela 2015.** “It’s Dude Time!”: A quarter Century of excluding women’s sports in televised news and highlight sports. – *Communication & Sport*, kd 3, nr 3, lk 261–287. <https://doi.org/10.1177/2167479515588761>
- EIGE 2017** = European Institute for Gender Equality 2017. *Gender in Sport*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2839/723087>
- EKG I** = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, *Eesti keele grammatika. Kd I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1995.
- ERR 2015** = Võrdõigusvolinik: parimate nais- ja meessoost rahvasportlaste autasud peavad olema võrdsed. – ERR-i spordiportaal 13. IX. <https://sport.err.ee/75530/vordoigusvolinik-parimate-nais-ja-meessoost-rahvasportlaste-autasud-peavad-olema-vordsed>
- Fairclough, Norman 2001.** *Language and Power*. London: Pearson Education Ltd.
- Gabriel, Ute; Gygax, Pascal M.; Kuhn, Elisabeth A. 2018.** Neutralising linguistic sexism: Promising but cumbersome? – *Group Processes & Intergroup Relations*, kd 21, nr 5, lk 844–858. <https://doi.org/10.1177/1368430218771742>
- Gerritsen, Marinel 2002.** Towards a more gender-fair usage in Netherlands Dutch. – *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men. Kd 2. (IMPACT: Studies in Language, Culture and Society 10.)* Toim Marlis Hellinger, Hadumod Bußmann. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 81–108. <https://doi.org/10.1075/impact.10.10ger>

- Halliday, Michael A. K. 2007.** Language and Society. (The Collected Works of M.A.K. Halliday 10.) Toim Jonathan J. Webster. London–New York: Continuum.
- Hamilton, Mykol C. 1991.** Masculine bias in the attribution of personhood: People = Male, Male = People. – *Psychology of Women Quarterly*, kd 15, nr 3, lk 393–402. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1991.tb00415.x>
- Hasselblatt, Cornelius 2015.** The representation of gender in Estonian. – *Gender Across Languages*. Kd 4. (IMPACT: Studies in Language, Culture and Society 36.) Toim Marlis Hellinger, Heiko Motschenbacher. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 125–151. <https://doi.org/10.1075/impact.36.05has>
- Hellinger, Marlis; Bußmann, Hadumod 2015.** Gender across languages: The linguistic representation of women and men. – *Gender Across Languages*. Kd 4. (IMPACT: Studies in Language, Culture and Society 36.) Toim M. Hellinger, Heiko Motschenbacher. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 1–26. <https://doi.org/10.1075/impact.36.01hel>
- Hennoste, Tiit 2008.** Spordiuudised. – T. Hennoste, Uudise käsiraamat. Kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 185–193.
- Kasik, Reet 2002.** Lingvistiline tekstianalüüs. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Toim Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Tiit Hennoste, Haldur Öim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 74–88.
- Kasik, Reet 2006.** Feministlik lingvistika. – *Oma Keel*, nr 13, lk 5–12.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. (Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kaufmann, Christiane; Bohner, Gerd 2014.** Masculine generics and gender-aware alternatives in Spanish. – *IZGOnZeit: Onlinezeitschrift des Interdisziplinären Zentrums für Geschlechterforschung*, nr 3. <https://doi.org/10.4119/izgonzeit-1310>
- Kaukonen, Elisabeth 2021.** Sooliselt markeeritud sõnavara veebiportaalide Delfi ja ERR spordiuudistes. Magistritöö. Eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/74808>
- Kennison, Sheila M.; Trofe, Jessie L. 2003.** Comprehending pronouns: A role for word-specific gender stereotype information. – *Journal of Psycholinguistic Research*, kd 32, nr 3, lk 355–378. <https://doi.org/10.1023/A:1023599719948>
- Kirey-Sitnikova, Yana 2021.** Prospects and challenges of gender neutralization in Russian. – *Russian Linguistics*, kd 45, nr 2, lk 143–158. <https://doi.org/10.1007/s11185-021-09241-6>
- Laine, Antti 2016.** Gender representation of athletes in Finnish and Swedish tabloids. – *Nordicom Review*, kd 37, nr 2, lk 83–98. <https://doi.org/10.1515/nor-2016-0012>
- Le Lamer, Jeanne 2012.** Every chairman for *himself*? A Study of the Influence of Feminist Language Planning on Written Media Language. Magistritöö. Oslo: The University of Oslo. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-32086>
- Mawson, Marlene 2006.** Sportswomanship: The cultural acceptance of sport for women versus the accommodation of cultured women in sport. – *Sport, Rhetoric and Gender*. Toim Linda K. Fuller. London: Palgrave Macmillan, lk 19–30. https://doi.org/10.1057/9780230600751_2
- McConnell-Ginet, Sally 2020.** Words Matter: Meaning and Power. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108641302>

- McEnery, Tony; Baker, Paul (toim) 2015.** *Corpora and Discourse Studies. Integrating Discourse and Corpora.* (Palgrave Advances in Language and Linguistics.) London: Palgrave Macmillan.
- Merkel, Elisa 2012.** *The Two Faces of Gender-Fair Language.* Padova: Università degli Studi di Padova. <http://hdl.handle.net/11577/3423436>
- Messner, Michael; Duncan, Margaret Carlisle; Jensen, Kerry 1993.** Separating the men from the girls: The gendered language of televised sports. – *Gender & Society*, kd 7, nr 1, lk 121–137. <https://doi.org/10.1177/089124393007001007>
- Mills, Sara 2008.** *Language and Sexism.* Cambridge University Press.
- Oksanen, Juho 2019.** Man-compound occupational nouns and non-sexist alternatives: Cross-linguistic perspectives. Joensuu: University of Eastern Finland. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/21756>
- Ólafsson, Kjartan (toim) 2006.** *Sports, Media and Stereotypes: Women and Men in Sports and Media.* Center for Gender Equality. Akureyri: Asprent. <https://bit.ly/2RzmIEc>
- Olt, Kerli 2004.** Sooliselt markeeritud sõnavara trükiajakirjanduses. – *Tekstid ja taustad*. Kd 3. Lingvistiline tekstianalüüs. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 28.) Toim Reet Kasik. Tartu, lk 90–107.
- Pakosta, Liisa 2021.** Kas „esimehe” ametinimetust kandev naine peaks tundma end diskrimineerituna? – *Eesti Päevaleht* 19. III.
- Parks, Janet B.; Robertson, Mary Ann 1998.** Influence of age, gender, and context on attitudes toward sexist/nonsexist language: Is sport a special case? – *Sex Roles: A Journal of Research*, kd 38, nr 5–6, lk 477–494.
- Partington, Alan; Duguid, Alison; Taylor, Charlotte 2013.** *Patterns and Meanings in Discourse: Theory and Practice in Corpus Assisted Discourse Studies (CADS).* (Studies in Corpus Linguistics 55.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/sci.55>
- Pauwels, Anne 1999.** Feminist language planning: Has it been worthwhile? – *Linguistik Online*, kd 2, nr 1. <https://doi.org/10.13092/lo.2.1043>
- Pauwels, Anne 2003.** Linguistic sexism and feminist linguistic activism. – *The Handbook of Language and Gender.* Toim Janet Holmes, Miriam Meyerhoff. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, lk 550–570. <https://doi.org/10.1002/9780470756942.ch24>
- Pilvre, Barbi 2009.** Eesti Ekspressi „Persoon” soo aspektist. – *Ariadne Lõng*, nr 1–2, lk 42–62.
- Puna, Kerli 2006.** Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/662>
- Põhjala, Priit 2013.** Soolisest võrdõiguslikkusest keeles. – *Postimees* 21. I.
- Raadik, Lydia 2016.** Sugude kujutamine „Eesti õigekeelsussõnaraamatu ÕS 2013” näidetes. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Redl, Theresa; Frank, Stefan L.; de Swart, Peter; de Hoop, Helen 2021.** The male bias of a generically-intended masculine pronoun: Evidence from eye-tracking and sentence evaluation. – *PLOS ONE*, 1. IV, lk 1–30. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249309>
- Romaine, Suzanne 2001.** A corpus-based view of gender in British and American English. – *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*. Kd 1. (IMPACT: Studies in Language, Culture and Society 9.) Toim Marlis Hellinger, Hadumod

- Bußmann. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, lk 153–176. <https://doi.org/10.1075/impact.9.12rom>
- Schneider, Angela 2000.** On the definition of 'woman' in the sport context. – Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and the Scientific Manufacturing of Winners. Toim Torbjörn Tännjö, Claudio Tamburrini. London–New York: Taylor & Francis Group, lk 123–138.
- Siibak, Andra; Kempel, Greete 2010.** Peamised trendid meeste tekstilisel konstrueerimisel naisteajakirja Cosmopolitan artiklites. – Ariadne Lõng, nr 1-2, lk 42–56.
- Stahlberg, Dagmar; Braun, Friederike; Irmen, Lisa; Sczesny, Sabine 2007.** Representation of the sexes in Language. – Social Communication. (Frontiers of Social Psychology.) Toim Klaus Fiedler. New York–Hove: Psychology Press, lk 163–187.
- Stefanowitsch, Anatol 2020.** Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology. (Textbooks in Language Sciences.) Berlin: Language Science Press.
- Thomas, Linda; Wareing, Shân 1999.** Language, Society and Power: an Introduction. London: Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203426968>

Elisabeth Kaukonen (sünd 1995), MA, Tartu Ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse doktorant (Jakobi 2, 51005 Tartu), elisabeth.kaukonen@gmail.com

Gender marked vocabulary on the example of Estonian sports news

Keywords: Estonian, corpus linguistics, critical discourse analysis, gender marking, feminist linguistics

Researchers in feminist linguistics have hypothesized that language use reflects gender relations and is involved in the reproduction of various gender stereotypes, which can be projected, for example, in lexical gender marking. In this article I looked at gender marked vocabulary that appeared in the sports news published from January to March 2020 in the Estonian web portals Delfi and ERR. My aim was to look at the frequencies of gender marked compounds and to find out which gender-specific compounds are used in the sports context. The results showed that there was a big difference between the frequencies of compounds ending in this or that gender-specific suffix, see, e.g., the lemmas with *-man* and *-woman*: compounds referring to male athletes accounted for up to 95% of the observed words, while for compounds referring to women the rate was only 5%. Language reflects the popular understanding of traditional gender roles in society. As men have been involved in more occupations, as far as sports is concerned, the use of *-man*-compound occupational nouns has taken root in Estonian language for traditional reasons. However, among the compounds beginning with *man-* or *woman-*, words referring to women were more dominant, accounting for up to 60% of the observed words. This indicates that it is often necessary to use a special suffix to denote a female, because the basic mean-

ing of the word is assumed to refer to a man. Therefore, since *-man*-compounds are more lexicalized, a more productive way to denote a female in Estonian is by using *woman*-compounds. It could be argued that this technique seems to be more natural and convenient for language users. A comparison to texts from an earlier period (using Estonian Reference Corpus 1990–2008) showed that there has been a slight increase in the use of gender marked words. Feminist language planning has not yet been much of a discussion topic in the Estonian language. It is thus clear from these results that even though Estonian does not have grammatical gender, which makes it seem a gender-neutral language, gender inclusion is still largely absent here while the traditional approach to gender is preserved.

Elisabeth Kaukonen (b. 1995), MA, University of Tartu, Estonian and Finno-Ugric Linguistics, Doctoral Student (Jakobi 2, 51005 Tartu), elisabeth.kaukonen@gmail.com